

Umarova Shohida Absalomovna,
ChDPU "Psixologiya" kafedrası katta o'qituvchisi
e-mail: umarovashohida018@gmail.com

MIGRANT OILALARDA QADRIYATLAR O'ZGARISHINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK MOSLASHUVGA TA'SIRI

<https://doi.org/10.65185/mojgo.vi.263>

Annotatsiya. Maqolada migrant oilalarda qadriyatlarning transformatsiyasi va bu jarayonning ijtimoiy-psixologik moslashuvga ta'siri tahlil etiladi. Migratsiya jarayonida milliy qadriyatlar va yangi ijtimoiy-madaniy muhit qadriyatlari o'rtasida yuzaga keladigan tafovutlar, avlodlararo munosabatlar va oilaviy psixologik muhitdagi o'zgarishlar ilmiy manbalar asosida yoritiladi.

Tayanch so'zlar: migrant oilalar, qadriyatlar, transformatsiya, ijtimoiy-psixologik moslashuv, avlodlararo tafovut.

Аннотация. В статье анализируется трансформация ценностей в семьях мигрантов и влияние этого процесса на социально-психологическую адаптацию. На основе научных источников освещаются возникающие в процессе миграции различия между национальными ценностями и ценностями новой социокультурной среды, межпоколенные отношения и изменения в психологической среде семьи.

Ключевые слова: семьи мигрантов, ценности, трансформация, социально-психологическая адаптация, межпоколенные различия.

Annotation. The article analyzes the transformation of values in migrant families and the impact of this process on socio-psychological adaptation. The differences that arise during the migration process between national values and the values of the new socio-cultural environment, intergenerational relations, and changes in the family psychological environment are highlighted based on scientific sources.

Keywords: migrant families, values, transformation, socio-psychological adaptation, intergenerational differences.

Kirish. Globallashuv jarayonlari va transmilliy migratsiya oqimlarining kuchayishi zamonaviy ijtimoiy-falsafiy va psixologik tadqiqotlarning markaziy masalalaridan biri sifatida qaralmoqda. Bugungi kunda mehnat migratsiyasi nafaqat iqtisodiy jarayon, balki ijtimoiy va psixologik tizimlarning transformatsiyasini

belgilovchi omil sifatida ham talqin etiladi. Migratsiya hodisasi oilaviy strukturalar, qadriyatlar tizimi va avlodlararo ijtimoiy munosabatlarda sifat jihatdan yangi o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda¹.

¹ Castles, S., de Haas, H., Miller, M. J. *The age of migration: International population movements in the modern world*. Palgrave Macmillan, 2014.

Migrant oilalarda qadriyatlarning transformatsiyasi ikki darajada kechadi: birinchidan, milliy-madaniy qadriyatlarni yangi muhitda saqlab qolish hamda avlodlarga yetkazish, ikkinchidan, mezbon jamiyat qadriyatlari bilan to'qnashuv va integratsiya jarayonlarini boshdan kechirish². Qadriyatlar tizimidagi bunday ikki yo'nalishli o'zgarish oiladagi psixologik muhitda muayyan tarangliklarni keltirib chiqaradi. Jumladan, ota-onalarning milliy an'analariga sodiqligi hamda farzandlarning mezbon jamiyat qadriyatlariga tezroq moslashuvi natijasida "avlodlararo tafovut" (acculturation gap) fenomeni yuzaga keladi³.

Ijtimoiy-psixologik moslashuv jarayonida shaxs nafaqat yangi jamiyat me'yorlari va qadriyatlarini o'zlashtiradi, balki o'z identifikatsiyasini qayta qurishga majbur bo'ladi. Shu jihatdan, migrant oilalarda psixologik moslashuvning muvaffaqiyati ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tarmoqlari, til kompetensiyasi, iqtisodiy barqarorlik va madaniy integratsiya strategiyalariga chambarchas bog'liqdir.

Shuningdek, migratsiya oqibatida oiladagi rollar va gender munosabatlari ham qayta ko'rib chiqiladi. Masalan, mezbon jamiyatdagi gender tengligi tamoyillari yoki yoshlarning mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatlari an'anaviy patriarxal qadriyatlar bilan zid kelishi mumkin. Bunday tafovut oilaviy tizimda yangi psixologik dinamikalarni yuzaga keltiradi, ular esa psixologik moslashuv darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Demak, migrant oilalarda qadriyatlarning o'zgarishi va ularning ijtimoiy-psixologik moslashuv jarayoniga ta'siri ko'p qirrali, murakkab va ko'p omilli hodisa hisoblanadi. Ushbu masalani chuqur o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyat kasb etadi, chunki u migrant oilalarning jamiyatga integratsiyasi, psixologik farovonligi va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Maqsad va uni asoslash. Migratsiya inson hayotining barcha sohalariga, xususan, qadriyatlar tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Migrant oilalarda qadriyatlar transformatsiyasi ikki qutbli yo'nalishda namoyon bo'ladi:

² Berry, J. W. *Acculturation: Living successfully in two cultures*. International Journal of Intercultural Relations, 29(6), 2005. – P. 697-712.

³ Castles, S., de Haas, H., Miller, M. J. *The age of migration: International population movements in the modern world*. Palgrave Macmillan, 2014.

1. Milliy qadriyatlarning saqlanishi: oila, an'anaviy diniy urf-odatlar, kattalarga hurmat, mahalla va qarindoshlik aloqalarining qadri. Bu qadriyatlar, ko'pincha, ota-onalar tomonidan avlodlarga uzluksiz yetkazilishga intiladi.

2. Yangi qadriyatlarning qabul qilinishi: individualizm, shaxsiy erkinlik, gender tengligi, sekulyar dunyoqarash, mehnat samaradorligiga asoslangan ijtimoiy ko'nikmalar. Bunday qadriyatlar esa, asosan, farzandlar tomonidan tezroq o'zlashtiriladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agar qadriyatlar transformatsiyasi moslashuvchanlik asosida kechsa, oilalar ikki madaniyatni uyg'unlashtirib, resurs sifatida foydalanadi, ammo qarama-qarshilik kuchaysa, oilada stress va konflikt darajasi ortadi.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. Berry tomonidan ishlab chiqilgan akkulturationsiya modeliga ko'ra, migrantlarning yangi jamiyatga moslashuvi to'rt xil strategiyada amalga oshadi⁴.

1. Integratsiya – milliy qadriyatlarni saqlash bilan birga yangi qadriyatlarga moslashish. Bu eng samarali strategiya hisoblanadi.

2. Assimilyatsiya – milliy qadriyatlarni rad etib, yangi qadriyatlarga to'liq qo'shilish. Bu ko'pincha identiklik inqiroziga olib kelishi mumkin.

3. Ajralish (separation) – milliy qadriyatlarni saqlab, yangi qadriyatlardan chetlashish. Bu ijtimoiy izolyatsiya xavfini oshiradi.

4. Marginalizatsiya – milliy qadriyatlarni ham, yangi qadriyatlarni ham inkor qilish. Bu holat psixologik muammolar va ijtimoiy moslashuvning izdan chiqishi bilan bog'liq.

Olimlar Ward va Kennedy moslashuvni ikki tarkibiy qismga ajratadi⁵.

1. Psixologik moslashuv – stressni yengish, ruhiy farovonlik, identiklik barqarorligi.

2. Sotsiokultural moslashuv – kundalik hayot, til kompetensiyasi, mehnat bozorida faoliyat yuritish va ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatli ishtirok.

Shunday qilib, migrant oilalarda qadriyatlar transformatsiyasi aynan shu ikki jarayonning muvozanatini belgilab beradi.

⁴ Berry, J. W. *Acculturation: Living successfully in two cultures*. International Journal of Intercultural Relations, 29(6), 2005. – P. 697-712.

⁵ Ward, C., Kennedy, A. *The measurement of sociocultural adaptation*. International Journal of Intercultural Relations, 23(4), 1999. – P. 659-677.

Migrant oilalarda eng muhim muammolardan biri – avlodlararo akkulturatsiya tafovuti. Ota-onalar milliy qadriyatlarga tayanib yashashga intilsa, farzandlar yangi muhit qadriyatlarini qabul qiladi. Bunda, quyidagi oqibatlar kuzatiladi:

1. Ota-ona va farzandlar o'rtasida qarama-qarshiliklar: ota-ona va farzandlar o'rtasida ba'zan hayotiy qarashlar, qadriyatlar yoki avlodlar tafovuti natijasida turli qarama-qarshiliklar yuzaga keladi.

2. Psixologik stress va depressiya xavfi: psixologik stress va depressiya xavfi inson ruhiyatining nozik muvozanatini buzib, hayot sifati hamda ichki tinchlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

3. Identiklik inqirozi – ikki madaniyatli shaxsiyatning shakllanishi, lekin ba'zan o'zini hech qayerga mansub emasdek his qilish holati. Shu sababli, oilaviy psixologik xizmatlarda avlodlararo munosabatni rivojlantirish, qadriyatlarni ochiq muloqot asosida muhokama qilish va “madaniyatlararo ko'prik” shakllantirish zarur hisoblanadi.

Migrant oilalarning ijtimoiy-psixologik moslashuvi quyidagi resurslarga bog'liq:

1. Til va kommunikatsiya ko'nikmalari – yangi muhit bilan aloqalarni o'rnatishning asosiy omili.

2. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash – hamyurt diasporasi, mahalliy hamjamiyat va davlat xizmatlarining yordam tizimi.

3. Psixologik resiliens – shaxsning stress va qiyinchiliklarga chidamlilik darajasi.

Agar ushbu resurslar yetarli bo'lsa, qadriyatlar o'zgarishi salbiy emas, balki ijobiy integratsion natijalarga olib keladi.

Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, migrant oilalardagi qadriyatlar o'zgarishi jarayonini boshqarish va psixologik moslashuvni yengillashtirish uchun quyidagilar muhim:

- davlat siyosati darajasida psixologik va sotsiokultural moslashuv dasturlarini ishlab chiqish;
- oilaviy psixoterapiya va muloqot treninglarini yo'lga qo'yish;

- farzandlarda ikki madaniyatli identiklikni qo'llab-quvvatlash;

- ota-onalarni yangi jamiyat qadriyatlari bo'yicha xabardor qilish (psixosozializatsiya).

Yakuniy qism. Migrant oilalarda qadriyatlar transformatsiyasi – faqat individual darajadagi qadriyat o'zgarishi emas, balki oilaviy tizimning qayta tashkil etilishi va ijtimoiy munosabatlar

strukturasi qayta ko'rib chiqilishini talab qiluvchi murakkab sotsiopsixologik jarayon. Akkulturatsiya tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, odamlardagi madaniy va psixologik moslashuv ikki tomonlama jarayon sifatida kechadi: meros qadriyatlarni saqlash va qabul qilinayotgan jamiyat qadriyatlarini o'zlashtirish (integratsiya, assimilyatsiya, ajralish yoki chetlashuv strategiyalari). Ushbu strategiyalarning tanlovi va natijasi oilaviy darajadagi o'zaro ta'sirlar, resurslar hamda ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlarining mavjudligiga bevosita bog'liq.

Ijtimoiy-psixologik moslashuvni tushunishda ikki muhim komponent alohida e'tibor talab etadi: 1) psixologik adaptatsiya – subyektiv farovonlik, stress va identifikatsiya bilan bog'liq holatlar; 2) sotsiokultural adaptatsiya – yangi muhitning xulq-atvori, normativ qoidalar va kundalik vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish qobiliyati. O'zaro bog'liq ushbu komponentlarni o'lchash va monitoring qilish uchun ishlab chiqilgan o'lchovlar moslashuv jarayonining xatolarini, kamchiliklarini va migrant oiladagi qadriyatlarni aniqlashga yordam beradi. Shu bois, oilaviy va ijtimoiy intervension siyosatlar faqat ruhiy holatni emas, balki aniq sotsiokultural ko'nikmalarni rivojlantirishni ham maqsad qilishi kerak.

Avlodlararo tafovut (acculturation gap) hamda undan kelib chiqadigan oilaviy ziddiyatlar migrant oilalarning ijtimoiy integratsiyasiga va psixologik barqarorligiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Empirik tadqiqotlar avlodlararo o'zgarishlar va muloqot yetishmovchiligi, qayta baholash mexanizmlari hamda filial-ota munosabatlaridagi ambivalentsiyani depressiya, oilaviy taranglik va ijtimoiy izolyatsiya xavfini oshirish bilan bog'lashini ko'rsatadi. Shu sababli, amaliy yordam mexanizmlari (masalan, oilaviy terapiya, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, bilingvistik va madaniyatlararo-mediatsion dasturlar) aniq mo'ljallangan va kontekstga mos bo'lishi lozim.

Amaliy tavsiyalar va ilmiy-praktik yakun: Birinchidan, migrant oilalarga yo'naltirilgan siyosatlar hamda dasturlar qadriyatlararo dialogni rag'batlantirishga yo'naltirilishi kerak – bu ota-ona va farzandlar o'rtasida qiymatli almashinuv hamda ikki tomonlama identifikatsiyani qo'llab-quvvatlaydi. Ikkinchidan, psixologik xizmatlar va ijtimoiy dasturlar sotsiokultural ko'nikmalar (kundalik hayotdagi funktsionallik) va ruhiy

farovonlikni birga rivojlantiradigan modullarni o'z ichiga olishi zarur. Uchinchi, tadqiqot va monitoring infratuzilmasi – aniq indikatorlar, kvant va sifat yondashuvlari yordamida moslashuv jarayonning dinamikasini kuzatib, intervensiyalarni mamlakat va hamjamiyat darajasida optimallashtirish imkonini beradi.

Kelgusidagi ilmiy yo'nalishlar uchun tavsiya: migrant oilalarda qadriyatlarni multidomenli (praksis, qadriyatlar, identifikatsiya) va kumulyativ (oilaviy, makro-sotsiologik, siyosiy-iqtisodiy)

model asosida o'rganish; shuningdek, kontekstga xos (masalan, O'zbekiston migrantlari) uzoq muddatli longitudinal tadqiqotlar orqali avlodlararo o'zgarish mexanizmlarini, resiliens mexanizmlarini va siyosatga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash muhimdir. Bunday yondashuv nazariy va amaliy bilimni boyitadi hamda migrant oilalarning ijtimoiy-psixologik moslashuvini mustahkamlashga xizmat qiluvchi dalillarga asoslangan siyosatni shakllantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Berry, J. W. *Acculturation: Living successfully in two cultures*. International Journal of Intercultural Relations, 29(6), 2005.
2. Birman, D., Trickett, E. J. Cultural transitions in first-generation immigrants: Acculturation of Soviet Jewish refugee adolescents and parents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(4), 2001.
3. Castles, S., de Haas, H., Miller, M. J. *The age of migration: International population movements in the modern world*. Palgrave Macmillan, 2014.
4. Ward, C., Kennedy, A. The measurement of sociocultural adaptation. *International Journal of Intercultural Relations*, 23(4), 1999.
5. Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L., Szapocznik, J. Rethinking the concept of acculturation. *American Psychologist*, 65(4), 2010.
6. Triandis, H. C. *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview Press, 1995.
7. Inglehart, R., Baker, W. E. Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65(1), 2000.